

Takács Miklós: Ady, a korai Rilke és az „istenes vers”

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen, 2011
3170 Ft

”

Takács Miklós 2011-ben megjelent *Ady, a korai Rilke és az „istenes vers”* című könyve *Köszönetnyilvánításában* előrebocsátja, hogy az olvasni kívánt szöveg a 2006-ban megvédett disszertációjának „többé-kevésbé átdolgozott változata”, mely akkoriban a *Káin nyelve, Ábel szótlansága – vallási és esztétikai tapasztalatok összjátéka Ady Endre költészetében és Rainer Maria Rilke korai műveiben* címet viselte. (9.) Az új címben „Ady”, vagyis Ady Endre neve teljes életművét, „Rilke”, vagyis Rainer Maria Rilke az alkotások alkotói periódusokba való felosztásánál használt „korai” jelzővel ellátva az életmű egy részét (mint később kiderül az 1905-ös *Das Stunden-Buchot* és az 1912-es *Das Marien-Lebent*), míg a személytelen, vagyis névtelen „istenes vers” (akármennyire látványosan bújik is meg benne Isten) pedig egy igen problematikus műfaji megjelölést sejtet. A kötet hátoldalán olvasható szöveg is a cím magyarázatával indít: az „Ady istenes versei” kifejezésbe Rilke nevét Takács Miklós azért vetette (köz)be, mert annak szövegkörnyezet-idegensége megakasztja az olvasó tekintetét. Ezzel jelzi, hogy a kezében tartott könyv szerzője szakítani kíván az eddigi Ady-recepció hagyományával. Megtudjuk továbbá, hogy a szerző az Ady életművön belül végül annak „istenes verseire” szűkítette a vizsgálat körét. Azt, hogy Rilkének helye van az Ady-értelmezésekben, két érveléssel indokolja: 1) Rilke korai művei még „az Ady-lírával rokon szecessziós verspoétika jegyében születtek”, tehát Rilke egy adott alkotói periódusában hasonló poetológiai, poétikai elvek mentén ír, mint Ady; 2) illetve mindkét szerző a századforduló Osztrák–Magyar Monarchiájának mentalitás-történetébe ágyazva írta verseit. A két érvelés ellenére helytálló, hogy azokat nem erősíti sem a két szerző életrajzában, sem életműjükben semmilyen genetikus kapcsolat. A szerző az együtt nemigen recipiált Ady–Rilke kettős verseit a komparatiztika eszköztárából ismert tematikus érintkezések mentén elemzi. Közös témaként pedig a már (habár csak zárójelben) említett „istenes vers” kifejezésben rejtőzködő Isten kínálkozik. Persze, óvakodnunk kéne a néven nevezés-

től, hiszen a tanulmánykötet feltételezhetően éppen az általa vizsgált Ady és Rilke iránti (szakirodalmakon is nyugvó) tapintatból kerül a zsidó-keresztény vallás Istenét, s helyette a Rudolf Otto által bevezetett, s értelmezői által tévesen a fenséges, a szent fogalmává átfordított *numinózust* használja. Teszi ezt annak ellenére, hogy könyvének elméleti bevezetőjében Gadamerre hivatkozva hangsúlyozza: mindahányan – minden európai ember mint potenciális olvasó/író, beleértve Adyt és Rilkét is – megfellebbezhetetlenül európai zsidó-keresztény pozícióból olvasunk, értünk. Az első, bevezető rész ennek megfelelően gyűjti egybe azokat – a különböző irodalomelméleti szövegekben felvetett – tételmondatokat, amelyek az (irodalmi) szövegek és a bibliai iratok olvasatai között dialogikus viszonyt feltételeznek, s problematizálják a bibliai szövegekben leírt, vagy azokon keresztül megnyitott vallási és irodalmi szövegek esztétikai tapasztalatai közti átjárását. A különböző típusú szövegeken nyugvó vallási és esztétikai tapasztalatok egymásba-fonódásairól alkotott tételek megfogalmazói között olyan neveket találunk, mint Hans Robert Jauss, Hans-Georg Gadamer, Emmanuel Levinas, Francis Jacques vagy Paul de Man. A tételmozaikból Takács Miklós –Ady és Rilke líratörténeti pozíciójával összekötve – röviden a következő képletet látszik felvázolni: a századforduló idejére olyan ismeretelméleti konstelláció jellemzi az európai gondolkodást, amelyben lehetséges a költészet egyes, „vallásos” műalkotásaiban az esztétikai és vallási tapasztalat egyidejű megképződése. A századforduló idején keletkezett vallásos műalkotás azonban a befogadó számára már nem az isteni kinyilatkoztatáshoz köthető szimbólumok vagy jelek által közvetít vallási tartalmakat, hanem – függetlenül magától a szent írásoktól – autonóm módon saját jel- és szimbólumrendszerekkel (és a holt metaforák felelevenítésével) alakítja ki a transzcendens hatalom tartalmas vagy tartalmatlan, vagyis üres helyeit. Takács Miklós könyvében Gadamerre támaszkodva a következőképpen explikálja főbb kutatási területét: *„Jelen könyv célkitűzése megegyezik ezzel a [gadameri] feladat-megjelöléssel: az egyes „istenes versek” olvasási tapasztalata segítségével megérteni ezt a szövegekben is működő interferenciát, amelynek hatása a biblikus szövegek olvasására is visszahathat (tehát a vallási tapasztalat elsődleges forrásaira). Leglátványosabb ez majd abban a Káin és Ábel történetét újraíró két verssel foglalkozó fejezetben lesz, ahol az eredeti genezisbeli történet újraolvasása is megtörténik immár az Ady- és a Rilke-vers tapasztalataival kiegészítve.”* (13.) Vagyis a szerző nem pusztán a választott versek sajátos, modern „vallásosságát” vizsgálja, hanem azok autonóm jelentéssége segítségével megkísérli a bennük nyomokban felbukkanó bibliai történetek újra/átolvasását is. A versekben keveredő esztétizált vallási tapasztalatok tehát, legalábbis az Ady *Káin megölte Ábelt* és Rilke *Der blasse Abelknabe spricht* elemzésekben leírtak, visszacsatornázódnak az eredendőbb vallási tapasztalatokat felmutató bibliai történetekbe.

Mint az talán az eddigiekből is kitűnik, Takács Miklós számos elméletet megmozgatva alapozza meg Ady és Rilke verseinek értelmezéseit: nem egy irányzatot választ vizsgálata fundamentumaként, hanem több elmélet eszköztárából, tételeiből a témához mérten válogatva szerkeszti meg perspektíváját. Ez az eljárás némileg vitathatónak tűnik, hiszen tételmozaikját gyakorta csupán a bennük megfogalmazott téma hasonlósága rendezi egybe, ehhez képest az őket szerepeltető szerzői narratíva azonban összeillesztésüket problémamentesen látatja, s azokat egymás kiegészítéseiként, folytatásaiként kezeli. Mindeközben az elméleti sokszínűség és sűrűség kihívás elé állítja az olvasó irodalomelméleti jártasságát.

A könyv egyes részei – a kezdeti elméleti és líratörténeti szituációt rögzítő részek után – a következő módon épülnek fel: adva van egy problémahorizont, például Isten megtapasztalá-

sának lehetőségei és lehetetlensége (az isteni szó meghallása/meglátása és felismerése), amelyhez szorosan kapcsolódik a vallási tapasztalat artikulálhatóságának, közvetíthetőségének kérdése is. Ezt a problémahorizontot a szerző II. Hang(szín) és hang(test) – A látás és hallás metaforái Ady és Rilke néhány „istenes versében” fejezetben a klasszikus bibliai vallási tapasztalatok leírásainak értelmezése helyett Ady Endre és Rainer Maria Rilke versein keresztül tárja fel. A sok alpontra bontott részben először elsősorban Fabiny Tibor „a kép és szó, szem és fül, a látás és a hallás, a fény és hang hermeneutikatörténeti drámáját” bemutató tanulmányát ismerteti a szerző, melyben Fabiny Tibor – sok más elméletre támaszkodva – az *élővé válást* tekinti e dráma rekonziliációjának, feloldásának. (Fabiny 39. 48–50.) Takács Miklós e tanulmány hozadékait azokkal a Northrop Frye tételekkel egészíti ki, melyek szerint „az irodalmi szöveg a hallás és látás tökéletes azonosulása, tematikai szintjét és létrejöttét nézve viszont egy azonosság-különbözőség dialektika határozza meg”. (26.) A kezdeti elméleti bevezetést a *numinózus* megnyilatkozásának felismerésének lehetőségei követik, s csak ezek után érkezünk el egyáltalán Adyhoz és Rilkéhez, de az első hozzájuk kötődő alpont még csak azokat az érveket gyűjti össze, amelyek az elkövetkező verselemzések (irodalomelméleti? irodalomtörténeti?) megalapozottságát magyarázzák. A szerző előrebocsátja, hogy az Ady és Rilke szövegek látás és hallás metaforáit nyomon követve az idézett Northrop Frye tételek teljesülésére keresi majd a választ, mely válaszok milyenségétől függ, hogy az elemzett vers pusztán valláspótlék, vagy esetleg autonóm szimbólum- és jelrendszert használva az esztétikain túl sajátos vallási tapasztalatot is közvetít az olvasó számára. E kérdés tétje nem csak a könyv kiindulópontjának igazolása vagy elvetése, hanem az egyes versek modernségének igazolása is egyben. A vizsgálat során beemelt dialogicitás-elméleten keresztül pedig Takács Miklós próbára teszi a látszólag dialogikus Ady-versek dialogicitását is, ezzel keresve bennük az esetleges másodmodern jegyeket. A könyv II. részének három utolsó alpontja egy Ady és egy Rilke verselemzést kínál aszerint, hogy bennük a látás, a hallás érzékéhez köthető metaforikus nyelv vagy esetleg a kettő keveréke (szinesztéziája) szólal-e meg. Az *éjszakai Isten* mellé *Der Name ist uns wie ein Licht*, a *Könyörgés egy kacagásért* mellé *Dein allererstes Wort war: Licht* és a *Köszönöm, köszönöm, köszönöm* mellé a *Du kommst und gehst* című Rilke vers kerül. A látszólag közös metaforika ellenére a vizsgálat során a poétikai, poetológiai különbségekre, a vallási és esztétikai tapasztalatok nyelven belüli artikulációjának eltéréseire, az Ady és Rilke versek dialogikusságának eltérő fokaira derül fény.

A II. rész felépítéséből szemléletessé válik, hogy a szerző célja a tematikus egyezések vizsgálata során tulajdonképpen nem is a két költő poetológiai hasonlóságainak, hanem éppen azok különbözőségeinek kimutatása lesz, amelyekkel egyidőben tapasztalataik látszólagos hasonlóságainak különbözőségei is a felszínre kerülnek. Persze arra, hogy Ady és Rilke alkotásmódjában eltérésekre számíthatunk majd, Takács Miklós a kötet elején felhívja a figyelmet. A könyv pozitív hozadékát nem is elméleti tételeinek verselemzések általi próbatétele – mert a verseket néha mintha elnyelné az azokon szemléltetni kívánt elmélet –, hanem az elemzések során megfogalmazott eddigi Ady-recepciót érintő kritikai megjegyzések, az irodalomtörténet „istenes vers” kategóriájának felülvizsgálata, a „vallásos” versek újszerű elemzési kísérlete adja.

Takács Miklós könyve merész vállalkozás az eddigi Ady-recepció egyik vakfoltjának felderítésére. Célja Ady „istenes versein” keresztül nem a szerző vallásosságára vagy éppen pogányságára való rákérdezés, hanem annak bemutatása, hogy ezt a tematikusan rendezett

korpuszt miként lehet újszerűen, a századforduló episztemológiai, poetológiai konstellációját figyelembe véve a szöveg esztétikai és vallási tapasztalatának lehetőségei felől értelmezni. A kötet minden stiláris egyenetlensége (például a III. rész nem csak elemzőmódjában, de nyelvezetében is eltér a többitől), szerkesztésbeli nehézkessége ellenére is érdekes olvasmány lehet a „vallásos líra” újszerű meg-közelítésére nyitott vagy éppen az Ady kutatásban elmélyedt olvasók számára.

Pál Katalin

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1975 (Tatabánya)
Bócsi Krisztián fényképe